

БРАХМАНИЗМ ИБТИДОСИ. АТМАН ТУШУНЧАСИНИНГ ФАЛСАФИЙ ВА ДИНИЙ КЕЛИБ ЧИҚИШИ

Тимур Абдувалиевич Мадалимов

Тошкент давлат транспорт университети таянч докторанти

АННОТАЦИЯ

Мақолада қадимги Ҳиндистонда шаклланган Брахманизм эътиқоди ҳамда ундаги Атман тушунчасининг моҳияти фалсафий ва диний талқини кўрсатилиб ўтилган.

Калит сўзлар: атман, видхи, варна, упанишад

КИРИШ

Брахман тушунчасининг пайдо бўлиши милоддан аввалги VIII-VII асрларга бориб тақалади. Ведалардаги ҳар бир самхита маълум бир Брахманга эгадир. Брахман (ब्रह्म) тушунчаси “муқаддас сир”, “ибодат”, маросимлар ва ибодатлар бўйича мутахассис деган маънони ҳам англатади. Брахманнинг моҳияти анъанавий тарзда видхи (विधि)-қонунлар, артхавада अर्थवाद-талқиндан иборат. Унда дастлаб маросимларни ўтказиш қоидалари ва маросим шарҳлари тушунтирилади. Юқорида айтилганидек ҳар бир веда ўз Брахманига эга. Масалан: Ригведада-Айтарея Брахман ёки Каушитака Брахман, Самаведада эса Таньдя Маха-Брахман, қора Яджурведада –Тайттирия Брахман, оқ Яджурведа-Шатапатха Брахман. Ҳинд фалсафасида Худо Брахман ҳукмронлик қилган давр Ҳиндистонда Брахманизм даври деб аталади. Бу даврга келиб, Ведаларнинг муқаддас қадриятлари эскирган давр сифатида қаралган.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Айрим ҳиндшунос олимларнинг таъкидлашича, барча ўзгаришлар сабаби деб жамиятдаги ижтимоий муносабатлар ўзгариши деб қаралади. Хусусан Костюченконинг таъкидлашича Ҳиндистонда Брахманизмнинг пайдо бўлишидан то Упанишадларнинг вужудга келишигача бўлган давр (милоддан аввалги I минг йиллик ўрталари) ҳинд диёрида ибтидоий жамоа тузуми ўрнига илк синфий жамият пайдо бўлади. Темир асрига ўтиб техникаларнинг ривожланиши, шаҳарларнинг цивилизациялашувига олиб келди. Бу даврда варналарнинг шаклланиши ниҳоясига етаётган эди. Буларнинг барчаси дин орқали ўз аксини

намоён қилаётган эди. Айниқса бу маросимларда ўз ифодасини топаётган эди. Қиммат ва дабдабали маросимлар Браҳманларнинг асосий даромад манбаигина бўлиб қолмай, аста-секин уларни ижтимоий мавқеини мустаҳкамлаб бораётган эди. Рухонийлар томонидан маросимлар пухта ишлаб чиқилган бўлиб, унда асосий эътибор қурбонлик қилишга қаратилган эди.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМА

Брахманларда космогония биологик ҳарактерга эга бўлган, шунинг учун дунё ва ҳаёт аллақачон йўқ бўлиб кетган. Браҳманлар эса қурбонлик келтириб, борлиқни қайтиб тиклашган. Э. Мирчанинг таъкидлашича Веда худолари Браҳманларда эътиборга олинмаган ёки қурбонлик пайтлари иккинчи даражали деб топилган. Энг биринчи худо Праджапати қурбонликдан кейин пайдо бўлади. Кейин Пуруша билан танишади. Қурбонлик нафақат Праджапатини тиклайди балки дунёнинг мавжудлигини тиклайди. У орқали ягона моҳият субстанция- Атманни вужудга келтиради. Қурбонлик қилишдан асосий мақсад ҳам – моҳият(атман)ни тиклашдир. Қурбонлик даврида қурбонлик берувчининг руҳий ва жисмоний фаолияти бирлашиши керак. Улар натижасида Атман ҳосил бўлади ва боқийликка эришади.

Айтарая Браҳманда борлиқнинг асоси сифатида –олов тушунилади. Барча нарса оловдан пайдо бўлган ва оловга қайтиб кетади. Аммо ушбу манбаада Браҳманнинг космогоник функциялари эслаб ўтилади. “Тайтириябраҳманда” ғоя Браҳман билан идентификация қилинади. Қизиқ бир жиҳати борки, дастлаб худо Праджапати бутун оламнинг асоси сифатида қаралган, бироқ кейинчалик Браҳманнинг персонификациялашуви уни Праджапатига тенглаштирилади. Кейинчалик эса уни(Браҳманни) унданда устун қўйишади. Натижада Браҳман оламнинг бирламчи сабаби ва ўз-ўзини ташкил этувчи(Сваямбху) сифатида қаралган.

Браҳман муаммоси ҳақида Э. Мирча хулосасига кўра Праджапати ва хонадон ўчоғи, Ригведага таққосланган. Ригведа матнлари эса шу ўчоқнинг ғиштларига таққосланган.

Э. Мирча хулосалари жуда муҳимдир, чунки унда бир томондан Пуруша Браҳман билан айнанлаштирилган, иккинчи томондан Атман ва Браҳманнинг ўзаро тенглиги ҳақида фикр юритилган. Праджапати ва Атман ўзаро айниятдир. Улар иккаласи турли моддалардан қайта тирилган. Бироқ шуни таъкидлаб ўтиш даркорки, бу асотир Атманни қайта тирилиш учун энг яхши намуна сифатида қаралган.

Брахманларда энг олий билим атманни билиш билан тушунтирилади. Шатапатхе Браҳманда эса ғоя бирламчи асос сифатида қаралади. Ушбу бобда нутқ, нафас, кўриш, эшитиш, ҳаракат, олов, билим ўзликни намоён бўлиши орқали тушунтирилади. Шунинг учун атман барча нарсаларнинг субстанцияси сифатида қаралади. Шундай фикрни илгари суриш мумкинки, атман тушунчаси жон тушунчасига нисбатан анча кенгроқ саналади. Шундай қилиб, Браҳманларда атман инсоннинг ички моҳияти сифатида қаралади. Нафас олиш эса ҳаётнинг бирламчи воситаси сифатида қаралган.

Брахманизмда энг эътиборли жиҳати шундаки, унда руҳнинг ўлими ҳақидаги тушунчалар ўзгачадир. Масалан ҳиндшунос В.Г. Эрманнинг таъкидлашича, Браҳманларда аллақачонлардир дунёқарашни ривожлантириш учун энг муҳим бўлган “қайта ўлим” тушунчаси мавжуд эди. Такрорий ўлимда шахс ҳақиқатга эришиши лозим, ҳаттоки у абадийликка ҳам эришиши мумкин, бунинг учун у Браҳманизмдаги барча маросимларни амалга ошириши лозим. Бу фикрлар Упанишадлардаги инсоннинг ўлимдан кейинги тақдири ва карма қонунлари ҳақидаги таҳминини юзага келтиради.

ХУЛОСА

Радхакришнаннинг айтишича, брахманизмда келажак ҳақида яқдил назария мавжуд эмас. Аждодлар тариқати ва дева лар йўли бир-бири билан фарқланади. Қайта туғилиш бу ёвузликдан қочиш деб эмас аксинча эзгу неъмат сифатида қаралади. Бу баъзи илоҳий сирларни билиш сифатида ҳадья сифатида ваъда қилинган. Абадийлик осмонда худонинг олдида амалга ошади деб таҳмин қилинади. Махсус қурбонликлар инсонни худога етказишга ёрдам беради. Ҳаттоки, юлдузлар ҳам мурдалар қабристони ҳисобланади. Браҳманизмда боқийликка ҳеч бўлмаса узоқ умр кўриш учун ҳам қурбонлик қилиш зарурдир. Агар инсон узоқ умр кўрмаса ёки жаннатга тушмайдиган бўлса демак у кам қурбонликлар қилмаган ёки бўлмаса маросимлар ўз вақтида бажарилмаган. Агар инсон қурбонлик қилса уни овқатга муҳтожлиги бўлмайди. Тақвадорлик эса инсоннинг кейинги ҳаётда туғилиши – энг олий мукофот сифатида қаралган. Браҳманизмда бу ҳаётдан бошқа ҳаёт борлиги унинг ҳатти-ҳаракатлари билан боғлиқ. Браҳманларда қайта туғилиш ҳақидаги таълимотини ривожлантириш учун барча шароитлар мавжуд эди. Упанишадларда бу фикр тизимлаштирилган ва қайта туғилиш тўғрисида таълимотини яратишди. Гарчи карма ва қайта туғилиш ҳақидаги таълимотлар орийларнинг рационал маҳсули бўлсада, лекин

инсон руҳининг ҳайвонларга кўчиб ўтиши ҳақидаги дастлабки стихияли ғоялар маҳаллий аҳолида мавжуд бўлганлигини инкор этиб бўлмайди.

REFERENCES

1. Rgveda-Samhita. Calcutta. 1933.
2. Атхарваведа (Шаунака): в 3 т./Пер. с вед. Г.Я.Елизаренковой; Ин-т востоковедения./ Т.1:кр.1-У11. - М.: Вост. лит., 2005. - 573 с.
3. Атхарваведа. Избранное. 2-е изд. - М.: Восточная литература РАН, 1995.-406 с.
4. Ашвагхоша. Жизнь Будды / Ашвагхоша. Драмы / Калидаса; Пер. К. Бальмонта; Введение, встун. статья, очерки, науч. ред. Г. БонгардЛевина. - М.: Худож. лит., 1990. - 573 с.
5. Раматов, Ж. С., & Баратов, Р. У. (2018). Новый подход в системе высшего образования в Узбекистане. *Психология, социология и педагогика*, (4), 1-1.
6. Отамуратов, С., Хусанов, С., & Раматов, Ж. (2002). Маънавият асослари. *Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, Тошкент*.
7. Раматов Дж., Иноков К., Исмаилова С. и Худойкулов С. (2021). ТРЕБОВАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ МОЛОДЕЖИ С АКТИВНЫМ ГРАЖДАНСТВОМ. *Academicia Globe: Inderscience Research* , 2 (05), 1-3.
8. Раматов, Ж. С. (2021). ФИЛОСОФСКОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ И ЕГО РОЛЬ В ВОСПИТАНИИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ. *Проблемы педагогики*, (1 (52)), 16-17.
9. Раматов, Ж. С. (2021). БАРКАМОЛ ВА СОҒЛОМ АВЛОД–ЎЗБЕКИСТОН КЕЛАЖАГИНИНГ ПОЙДЕВОРИ. *Academic research in educational sciences*, 2(2).
10. Раматов, Ж. С., & Баратов, Р. У. (2018). НОВЫЙ ПОДХОД ПОДГОТОВКИ КАДРОВ С ВЫСШИМ ОБРАЗОВАНИЕМ В УЗБЕКИСТАНЕ: ПЕРСПЕКТИВА И ИННОВАЦИИ. *Теоретические и прикладные науки* , (4), 89-91.

